

Sárai Szabó Katalin

RIVÁLISOKBÓL SZÖVETSÉGESEK ÉS BARÁTOK.
SZÁSZ KÁROLY ÉS SZILÁDY ÁRON KAPCSOLATA

Tanulmányomban szemerjai Szász Károly (1829–1905) – református lelkész, költő, műfordító, irodalomszervező, 1865–1867 között országgyűlési képviselő, majd a kultuszminisztérium osztálytanácsosa, 1884-től a Dunamelléki Egyházkerület püspöke – és Szilády Áron (1837–1922) – református lelkész, orientalista, irodalom- és egyháztörténész, 1865-től országgyűlési képviselő, a halasi Szabadelvű Párt elnöke, 1885-től a Dunamelléki Egyházkerület főjegyzője, az 1890-ben alapított *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztője – kapcsolatát vizsgálom.

A két egyházi és irodalmi (tudományos) férfiú viszonyának nyomon követése a 19. századi kulturális- és egyházi hatalmi struktúrák, különböző érdekcsoportok bonyolult szövédékeinek elemzéséhez szolgálhat adalékkal. Szász és Szilády kapcsolatának elemzése ugyanis egyfelől bepillantást nyújthat a különböző társadalmi mezők (politikai, irodalmi, tudományos, oktatási, egyházi mező) hatalmi újraelosztási törekvéseibe az 1860-as évektől kezdve. (*Hatalmon* jelen esetben – foucault-i értelemben – egy sokoldalú és decentralizált jellegű, mobilis, körforgásban lévő relációrendszer értünk.) Másfelől az elemzés során az is feltárul, hogy ebben a formálódó, számos új szempontot és stratégiát előtérbe helyező, a szereplők számára is új viszonyokat és szituációkat, kihívásokat produkáló korszakban hogyan jöttek létre, alakultak az aktorok közötti szövetségek, együttműködések, amelyeket – az esetek jó részében – professzionális szempontokat érvényesítő baráti férfitársaságok alkottak.

A 19. század közepétől beszélünk hivatásosodásról, az egyes szakmák, tudományterületek professzionalizációjáról. A szabadságharc bukását követő két-három évtizedben annak a körnek tagjai, amelyhez Szilády Áron is kapcsolódott, meghatározták a különböző szakértelmiségi pályák professzionalizációjának folyamatát és döntő szerepet játszottak az új értelmiségi elit ethoszának kialakításában. Az általuk képviselt értékrendnek, a közöttük lévő erőviszonyoknak, hatalmi vagy *pozicionális*-strukturális kondícióiknak, vitáiknak (ezek egy része a nyilvánosság előtt zajlott) a professzionalizálódó modern értelmiségi elit, illetve réteg formálódásában kulcsfontosságú volt a szerepe. Szilády Áron és Szász Károly társaikhoz hasonlóan még egyszerre több társadalmi mezőhöz kapcsolódtak. Ők személy szerint az irodalmi (a korszakban magában foglalta a tudományt is), az egyházi és a politikai mezőhöz, ennek következtében igen kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkeztek.

NEVELTETÉSÜK

Szász és Szilády szocializációjában kevés hasonlóságot találunk, talán egyedül az apák azon törekvéseit, hogy fiaik számára magas színvonalú oktatást kívántak biztosítani, mindketten határozott pedagógiai elképzelésekkel rendelkeztek. Szász Károly gyermekévei Nagyenyeden teltek, egy kifejezetten harmonikus, szereteteli családban.¹ Apja, id. szemerjai Szász Károly a nagyenyedi kollégium széles körben ismert és elismert professzora, az erdélyi ellenzék egyik meghatározó figurája volt, szoros kapcsolatokat ápolt az erdélyi arisztokrácia és a tudományos elit tagjaival; ennek az ismeretségi hálónak az előnyeit fia is élvezte.

Tanárként abból a tételből indult ki, miszerint az ember természeténél fogva tanulékony, tanulni vágyó lény, amire véleménye szerint a korabeli közoktatási rendszer egyáltalán nem épített. Működése során arra törekedett, hogy kiszorítsa az iskolából az elavult oktatási és nevelési módszereket, illetve, hogy megtörje a latin nyelv egyeduralmát.² Nem tartotta szerencsésnek többek között azt a korabeli tanítási módszert sem, amelynek nyomán rengeteg ismeretanyaggal terhelték a diákokat ahelyett, hogy a lényeg megragadására, az értelmezésre, a logikus gondolkodásra tanították volna őket.³ Saját oktatott – elsősorban a természettudományos – tárgyaiban, kollégájával Zeyk Miklóssal együtt számos reformot vezettek be.⁴ Oktatási, nevelési elveit alkalmazta saját fiai nevelésében is.

Szilády apja, Szilády László református lelkész, Áron gyermekkorában Ságváron szolgált, 1848-tól haláláig pedig Halas lelkésze volt. Szilády családja távolról sem volt oly harmonikus, mint Szászé, apja inkább pragmatikus, egyébként hirtelen haragú, nehéz természetű ember, anyja pedig valószínűsíthetően ideggyenge nő volt. Szilády Áron iskolai tanulmányait Halason, egy tipikus mezővárosi iskolában kezdte. 1851-ben a két felső osztály elvégzésére apja a Nagykőrösi Gimnáziumba vitte. Oda írta a fiának a következő sorokat is: „Tanulj, mint szegény gyermek, megérdemléssel, nagy remények és igényekkel ne szívd fel, ne ámítsd magad, mert szegény vagy [...], de a szegénység nem baj, csak az ember benne erővel gazdagot ne akarjon játszani.”⁵

Szilády Lászlót barátja, Ács Gedeon, a Kossuth-emigráció egyik tagja – amerikai tapasztalatai alapján – arra biztatta, hogy fiai taníttatása során helyezzen minél nagyobb hangsúlyt a gyakorlati nevelésre. Az 1850-es évek református oktatásának színvonalát Szilády László is erősen kritizálta, és örömmel üdvözölte az új

¹ SÁRAI SZABÓ Katalin: Szász Károly pályaválasztása. Egy 19. századi polgár és püspök neveltetése és szocializációja, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2020*, Budapest, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhely – KRE Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021, 129–153.

² KISS Géza – TURNOWSKY Sándor (s.a.rend.): *Szász Károly*, Bukarest, Állami Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1955, 27–28.

³ SZÁSZ Károly: Oskolákról, in: Kiss–Turnowsky: *Szász Károly*, 270–271.

⁴ Uo., 27–28.

⁵ Idézi: BOGNÁR Zoltán: *Szilády Áron*, Budapest, 1987, 11.

pesti gimnázium megalakulását 1859-ben, ahová János fiát – Áron testvérét – beíratta. Halason létrehozott egy iskolaalapítványt, illetve algimnáziumot szervezett annak érdekében, hogy a mezőváros iskoláinak nívója emelkedhessen.

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS

Szász (1829) és Szilády (1837) között nyolc év volt a korkülönbség. Ismeretségük elején tanár–tanítvány viszonyban álltak egymással a nagykőrösi gimnáziumban, de erről a későbbiekben – eddigi kutatásaim alapján legalábbis úgy tűnik – egyikük sem tett soha említést. Szász Károly Mentovich Ferenc – apja tanítványa, az ő volt nevelője Nagyenyeden –, illetve a nagykőrösi ref. egyház gondnoka, Tanárky Gedeon – Szász későbbi közeli családi barátja, kultuszminisztériumi hivatalnoktársa, Báthory Gábor püspökhelyettes veje – közreműködésével került Nagykőrösre matematikatanárnak.⁶ Sziládyt Nagykőrösön „Mentovich Ferenc, aki egy személyben költő, filozófus és a modern természettudományoknak hazánkban egyik legelső népszerűsítője, a tizennégy nyelven beszélő költő műfordító Ács Zsigmond, Tomori Anasztáz, később Shakespeare magyar kultuszának mecénása, most még jókedvű és üreszebbű rajztanár, Szász Károly, akivel később olyan meleg barátságot kötött és last not least: Arany János”⁷ tanította.

1853-ban mindketten elhagyták a gimnáziumot, Szilády Debrecenbe ment tanulni, ahol 1853 és 1858 között teológiát hallgatott. Orientalista érdeklődése a debreceni évek alatt alakult ki, egyik tanára, Lugossy József nyelvészprofesszor figyelt fel rá, az ő hatására kezdett el a keleti nyelvekkel foglalkozni. Megtanult héberül, arabul, törökül és perzsául. Egy hónapot töltött Konstantinápolyban, ahol megismerkedett az emigráció néhány tagjával. 1858-ban a göttingeni egyetemen folytatott orientalisztikai tanulmányokat. 1861-ben tagja lett a török okmánytár háromtagú szerkesztőbizottságának Salamon Ferenc és Szilágyi Sándor történészek mellett (1863–73 között kilenc kötet jelent meg); tehát egy sikeres tudományos karrier előtt állt.

Szász Károly nagykőrösi tanársága idején, 1853-ban – nem sokkal a házasságkötésük után – elveszítette első feleségét, Szász Poli költőnőt. Ugyanebben az évben halt meg az apja is Marosvásárhelyen, ezért hogy anyját és még kiskorú testvéreit támogatni tudja, elfogadta a kézdivásárhelyi gyülekezet meghívását. Csak 1857-ben tért vissza a főváros közelébe, mint kunszentmiklósi pap. Itt, az alföldi városban

⁶ SÁRAI SZABÓ Katalin: „Az volt ám tanári kar! A Fiastyúkban nincs annyi csillag, mint akkor Nagykőrösön”. Szász Károly nagykőrösi tanársága és kapcsolati hálója, in: Csorba Dávid – Sztamári Emília (szerk.): „...tanácsaid hűség és igazság” *Tisztelő írások Dienes Dénes professzor Úr 65. születésnapjára*, Budapest–Sárospatak, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – KRE Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet – Tiszáninneni Református Egyházkerület, 2021, I. kötet, 121–139.

⁷ BÁLINT Sándor: *Szilády Áron pályája*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1926, 4.

ismerkedett meg második feleségével, Bibó Antóniával⁸, akivel 1858-ban kötöttek házasságot. Ebben az időben már országosan elismert költő, műfordító, számos folyóirat munkatársa, az irodalmi élet egyik központi figurája, az Akadémia levelező (1869-ben választották rendes tagnak), illetve a Kisfaludy Társaság tagja volt.

RIVÁLISOK

1863-ban Szász Károly gyülekezetet akart váltani, abban az évben, amikor Szilády László halálával megüresedett a halasi lelkészi állás. A halasi papságra ketten aspiráltak, ő és Szilády Áron. Az előzményekről egy Révész Imrének szóló levélből értesülünk, amelyben Szász ezt írta: „[...] néhai Szilády collégám temetésére engem híván meg egyik szónokul az egyház, ott tartott gyászbeszédem következtében egy tekintélyes töredék engem tűzött ki jelöltjéül [...]”⁹

Szászt rokoni szálak fűzték Halashoz, ugyanis felesége, Bibó Antónia famíliája, a Bibó és Péter család Halas legelőkelőbbjei közé tartoztak. A papválasztás során elsősorban az a halasi vezetőréteg állt mellette – a Péter családdal az élen –, akik a helyi egyházi és közéletben ellenlábasai voltak az igen határozottan és céltudatosan működő Szilády Lászlónak. Szilády Áron 1863-ban, apja halálakor Pesthez közel, Gödöllőn lelkészkedett, ez tudományos tevékenységében igen nagy előnyt jelentett (apja halála után segédlelkésze volt a halasi gyülekezetnek). Tudományos körökben egyre több elismerés övezte, az egyházi világban viszont még nem volt igazán közismert.

Szász neve a választás idején az egyházi körökben sem volt már ismeretlen. 1860-ban, mint kunszentmiklósi lelkészt a solti egyházmegye esperesévé választották. Ekkor folytatta első komoly nyilvános polémiáját egyházszerkezeti kérdésekben, és jól láthatóan azok közé tartozott, akik a pátensharcot követően az egyházi szervezetben és annak működésében komoly reformokat kívántak. Az esperesek (és látenszen a püspökök) tisztújítása mellett állt, nevezetesen amellett érvelt, hogy a tisztségviselők ne élethossziglan töltsék be hivatalukat, hanem időközönként választás útján újra és újra megméretessen alkalmasságuk. Az alkalmasság kérdése fókuszban állt a reformpártiak érveiben, ami tükrözi a korabeli állapotokat is. Néhány egyházmegye – köztük a solti – szintén a választások mellett agitált. A reformok szükségességéről a soltiak az egyházi sajtóban is közétettek egy körlevelet (minden bizonnyal Szász szövegezte), amelyben külön is hangsúlyozták a tisztújítás fontosságát: „[...] egyházi életünk oly szükséges megelevenítésének, szellemi s vallásos ügyeink új lendületének, sokféle betegségeink s tespedéseink meggyógyításának esz-

⁸ Sári Szabó Katalin: Női szerep és családi stratégia a 19. század második felében – Szász Károlyné Bibó Antónia püspökné életpályája. *Egyháztörténeti Szemle*, 22(2021/2), 31–52.

⁹ Szász Károly levele Révész Imrének, Kunszentmiklós, 1862. július 29. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, I.25. id. Révész Imre gyűjtemény, Révész Imrének szóló levelek. 5. doboz, 144.

közei között a legsikeresebbek egyike az egyházi tisztújítás, s hogy remélhetőleg ez leend az angyal, mely szárnyával a Bethesda tavát jóltevően megmozdítandja [...]”¹⁰

Szász Károly esperesi hivatalát csak három évre vállalta. Székfoglalójában amellet tört lándzsát, hogy az egyházkormányzásnak is a legszélesebb népképviselőt alapelve kell állnia: „[...] minél szélesebb valódi képviselői alapokra fektetni egyházkormányzatunkat, mert egyedül abban, ha minél többen bevonatnak az egyház ügyei iránti érdeklődés körébe, ha minél több szívek alapján fekszik egyházunk épülete, ebben látom biztosítékát békésen, de szilárdul fejlődő jövőnknek.”¹¹ Nézetet felidézük Csengery Antal, Eötvös József, Trefort Ágoston, a korábbi centralisták politikai eszméit is, akik közül Csengeryvel és Eötvössel közeli ismeretségben állt már ebben az időben. Eötvös műveit fiatal korától olvasta, apja, id. Szász Károly 1848-ban Eötvös minisztériumában volt államtitkár, ő pedig ugyanott segédfogalmazó. (Nem véletlen, hogy 1867-ben Eötvös meghívta őt a kultuszminisztériumba a nem katolikus felekezetek előadójának, Trefort idején pedig oktatóként foglalkozó osztálytanácsosként dolgozott.)

A tisztújításról szóló idea az egyházi többségben óriási ellenállást váltott ki, maga Török Pál püspök is elutasította. Miután a reformpártiak a tisztújítás kérdésében is kisebbségben maradtak, Szász végül feladta a küzdelmet, családi és alkotói nyugalomra hivatkozva néhány hónap után az esperességről is lemondott. Révész Imrénnek szóló egyik levelében arról is beszélt, hogy Török Pál püspök már eleve ellenzte és meg akarta akadályozni az ő esperesi megválasztását. Úgy vélekedett, hogy a többséget úgysem lehet a javaslat mellé állítani, ugyanis a hagyományokhoz való ragaszkodáson túl személyes ellentétek is nehezítették, bonyolították a helyzetet.

A tisztújítás ügyét végül az 1862-ben összeülő dunamelléki egyházkerületi gyűlés tárgyalta. Török hozzászólásában a halasztás mellett érvelt, indokait a gyűlés elfogadta. „[...] támaszkodva az észre: sok tekintetben szépnek, üdvösnek találjuk a tisztújítás elvét, de a körülmények nem kedvezők, – pedig hány elvet, igazságot ismerünk, melyeknek szentsége felől nem kételkedünk s a viszonyok miatt még sem vihetjük ki.” Javaslat az volt, hogy a kérdést terjesszék a négy egyházkerület egyetemes értekezlete elé. Ezt látszólag Szász Károly is akceptálta, vagyis mondhatnánk, elengedte az egészet. A gyűlésről szóló tudósítás is beszámolt Szász nyilatkozatáról, az

„[...] indítvány [Töröké – a szerző] nem csak a nagy többség helyeslésével találkozott, de az indítványozó solti egyházmegye volt esperese Szász Károly ur is kijelenté, hogy abban teljesen megnyugszik, sőt csakis így látja jelenleg e bonyodalmas kérdést megfejthetőnek, azért teljes megnyugvással fekteti ezen mind a solti egyházmegyének, mind neki oly kedves gyermekét – a tisztújítás eszméjét – Jairus leányaként a koporsóba, nem ugyan örök halál s eltemetés vé-

¹⁰ A Solti Helv. Hitv. Egyházmegye körlevele az egyházi tisztújítás érdekében. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok* (továbbiakban PEIL) 4(1861/37), 1078–1084.

¹¹ Szász Károly esperesi székfoglaló beszéde, *PEIL* 4(1861/41), 1325–1329.

gett, de csak hogy egy ideig aludjék, míg az igazság s nemes eszmék diadalmas bajnoka, Idvezitőnk, ezt is egyházunk boldogítására feltámasztandja.”¹²

A kérdés mégsem jutott nyugvópontra még hosszú ideig, hiszen voltak egyházmegyék, amelyek bevezették a tisztújítás gyakorlatát. 1879-ben a konvent végül úgy határozott, hogy az esperest élethossziglan, ahol pedig a tisztújítást már életbe léptették, ott 10 évenként választják.¹³

Szász, aki ezekben az években aktívan részt vett az egyházi közéletben, más ügyekben is felszólalt. Polemiát folytatott a PEIL hasábjain például a megyei canonica visitatio fontosságáról.¹⁴ Hozzászólása előrevetítette a később püspökként végzett canonica visitatiojának fő mozgatórugóját. Elengedhetetlennek tartotta ugyanis, hogy az egyházi vezetők személyesen is megtapasztalják a gyülekezetek állapotát, helyzetét és problémáit. (Egyébként tisztújítás melletti érvei között szerepelt az is, hogy sok idős esperes már fizikailag sem képes a visitatio feladatát ellátni.) Ebben az időszakban – ekkor még vidéki lelkészként – komolyan érvelt Pest vidékkel szemben gyakorolt hatalmával, illetve a gyülekezetek autonómiájának hiányával szemben is, ebben, a szintén vidéki lelkésszel, Szilády Áronnal egy véleményyt képviseltek.

A HALASI LELKÉSZVÁLASZTÁS

Az 1863-as halasi lelkészválasztás igen feszült körülmények között zajlott,¹⁵ erről Török Elek, halasi presbiter is beszámolt Török Pálnak, távoli rokonának: „Az egész Halason folyt egymás sértegetésével; s bántalmazásával végződött pap választásban hála Istennek tényező szerepet nem vittem [...] Bekövetkezett végre a papválasztás napja, melyen a nép határtalan nagy többsége, Szilády Áron urat pappá választá.”¹⁶ A 897 szavazatból Szász Károlynak 65, Szilády Áronnak pedig 832 jutott, tehát a helyi potentátokkal szemben a többségi alacsony(abb) társadalmi állásúak akarata érvényesült. Szilády szerint a választás eredménye elsősorban azt bizonyította – és ez számára úgy tűnik különös jelentőséggel bírt –, hogy a halasiak – néhány családtól eltekintve – tisztelték és elismerték az apját, Szilády Lászlót.

„Talán e számok sokakat meg fognak igazítani elébbi viselkedésökben boldogult atyám emléke iránt s elhitetni azt, hogy ha tized része igaz volna a rágalomnak

¹² A Dunamelléki H. H. Egyházkerület közgyűléséről május 19–24., *PEIL* 5(1862/22), 710.

¹³ TÓTH Sámuel kiadta: *A Magyarországi Reformált Egyház Egyetemes Conventjének jegyzőkönyve, Debreczen 1879. szeptember 10-13.*, Debreczen, 1879, 67. pont.

¹⁴ SZÁSZ Károly: Néhány szó a canonica visitatio-ról, *PEIL* 4(1861/20), 621–623.

¹⁵ „E hó tizen nyolcadikán / A Jezusunk neve napján / Mindenkit szive diktáljon / Szilágyi pártjára álljon. [...] / Csak a Pénzes Usorások / A Szász párt részre szavazok / Rosz lelkü Kupa Lajosok / Sok Kántorok és Burkosok. / E mind ajándékot kapot / Forintot ötöt vagy hatot / Deha pénz vesznek Papot / nem mondok neki jo napot.” Részlet ismeretlen szerző Szilády Áron mellett korteskedő verséből: MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/256–269 vegyes feljegyzések.

¹⁶ Török Elek (presbiter) levele Török Pálhoz, Halas, 1863. április 6. Ráday Levéltár, C/93 Török Pál levelezése, 2094.

melylyel az alávalóság életében s holta után illetve s illeti: ez a nép ha mindjárt aranyuszájú Sz. János lettem volna sem választ meg és pedig ily szavazat többséggel. ezen tudat az, mely csudálkozással vegyes meglepetésem s örömem közt ezen első napokban is édesen csillapító gondolatokra vezet s a gondviselés által több tekintetben megadott teljes elégtétel legfelsőbb fokát képezi.”¹⁷

Bár Szász Károly nem lehetett halasi lelkész, mégis elkerülhetett Kunszentmiklósról, miután a szabadszállási gyülekezet még ugyanebben az évben megválasztotta papjának.

EGYHÁZON KÍVÜLI ELLENTÉTEK

A szabadságharcot követő évtizedekben újraformálódó irodalmi mezőből számos, akár a nyilvánosság előtt folyó szakmai vitát is ismerünk. (Az egyik legismertebb a Tóth Lőrinc és Gyulai Pál között folyó polémia, amely végül kettejük párbajához vezetett.) Sziládynak is szándékában állt nyilvános támadást intézni Szász ellen a *Koszorúban*, Arany János lapjában, amelynek egyébként mindketten munkatársai voltak. Arany végül nem jelentette meg a gúnyos verset, melyet egy eddig még fel nem tárt nézeteltérés miatt írt szerzője.

„Irtam [...] egy verset oly formát mint Arany emlékezők a nagyidai cigányokra s felküldtem A.nak, hogy ha nem felette sületlen s nem nagyon goromba adja ki a *Koszorúban*, had haragítsam magamra Szászt annyira, hogy többet a hóbortos felszólítását ne legyen kedve ismételni a nagy közönség előtt/ mit most szívesen tett! [...] Hátrább ha tér s idő lesz majd látod az én verseményemet s kombinálhatod. Nekem ennyi elég [a szerkesztői üzenetekben utalás történt a versre – a szerző] Szász elfogja ezt érteni s én csak azt ohajtottam. Az öreg ezt szintén elérthette s így gondolhatta, hogy mindhármunknak eleget tesz.”¹⁸

Szász Károly irodalmi munkásságával kapcsolatban is igen kritikusan nyilatkozott még ebben az időben Szilády: „Szász múltkori Salamonjának [Szász *Salamon* című drámája 1877-ben jelent meg – a szerző] még az ő színei s egyebe se tudta takarni compositiobeli s egyéb hiányait. A lapokból láthattad a Deák verseket s egyebeket. Bizony leginkább versebe szedett prózák ezek mind.”¹⁹

Mindketten az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagjai voltak már ekkor, a gyűléseken rendszeresen találkoztak, illetve figyelemmel kísérték egymás munkásságát. Szász véleményét Szilády tudományos tevékenységéről ezekből az évekből nem ismerjük.

¹⁷ Szilády Áron levele Szilády Károlyhoz, Halas, 1863. január 21. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára, KML XIII. 14. A Szilády család iratai, Szilády Károly 2/a.

¹⁸ Szilády Áron levele Szilády Jánosnak, Halas, 1864. december 12. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/104.

¹⁹ Szilády Áron levele Szilády Jánosnak, Budapest, 1877. február 15. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/130.

A másik találkozási pontjuk a politika színtere volt. Az 1860-as, 70-es években a politikában is megvoltak közöttük a nézetkülönbségek. 1865-ben mindkettőjüket országgyűlési képviselőnek választották. Szilády Halason, Szász pedig a fülöpszállási választókerületben indult. Szilády, amikor a választási korteskedésről tudósította testvérét, Szilády Jánost, igen ellenségesen és gúnyosan fogalmazott:

„[...] a Fülöpszállási követválasztásban estültünk virradtunk. Ha hallanád elbeszélni hogy viselte magát Szász, felét sem hinnéd el mint én alig tudom máig is elhinni. Hogy lótotott futott, hogy pirongatták ki számtalan háztól, hogy rimánkodott egy-egy szavazatért, hogy hordta maga a szavazatokat velök együtt a kocsi oldalán ülve és csókolózva, hogy öltögette nyelvét a Polányit éljenző lányokra, hogy szurkolt s hogy én mit tudnám elmondani mit csinált még: az még Karliról feltehetettek is haladja. Így lett 6 szavazatával több meg egy rakás szitok átok s szemtől szembe való lepiszkolás. No de ez az övé.”²⁰

Szilády egyébként Tanárky Gedeon megválasztását támogatta Szász ellenében. Végül Tanárky (ismét) nagykőrösi, Szász fülöpszállási, Szilády pedig halasi követként került be az országgyűlésbe. Az országgyűlési vitában Szász egyértelműen Deák Ferenchez csatlakozott, a felirati vitában rá szavazott. Szilády a 60-as években inkább a Határozati Párt elgondolásait követte, 1865–66-ban Ghyczy Kálmán ellenzékiisége vonzotta, a felirati vitában Deák ellen szavazott.

„Szásszal egész eddig egy test és lélek voltunk, annyira, hogy már kezdtem sokallani. Vártam az alkalmat, hogy mikor tágíthatnánk egy kissé ezen szoros barátságon s ma már sikerült is – talán. Neki Szentiványi kell elnöknek, nekem csak Ghiczi, ergo kezdünk különválni. Ő, mint mondá, bizonyosnak hitte, hogy én is Szentiványira szavazok s ezért nem szólt eddig, sajnálja. Mondtam neki, hogy vigasztalja magát. Ő is egynek szeret látszani azon igen sokak közül, akik Deák leghívebbjeinek óhajtanak tekintetni, s akiről Deák mit sem tud, mint a többek közt azokról, kik híre tudta nélkül Deák kört akarnak alakítani, mignem D. szétütött közöttük. [...] [császárnál tett látogatásról] Szász szinte olvad a képiről sugárzó öröm és jóindulat melegében! Boldog poéta!”²¹

Szász Károly is rendszeresen tudósította feleségét az országgyűlésről, miután az ülések ideje alatt távol éltek egymástól, Bibó Antónia Szabadszáláson lakott, míg férje Pesten időzött. Egyik levelében utalt a Szilády és közte lévő nézetkülönbségekre, de megközelítőleg sem olyan indulatosan vagy szarkasztikusan, ahogy Szilády nyilatkozott róla ezekben az években. „A felirati vitát reméltük, hogy ma tán bevégződik, de bár a tárgy rég ki van merítve – némely ember nem akar sehogy elállni a szótól. Olyan volt ma Szilády Áron is, kinek beszédét félig sem hallottuk.

²⁰ Szilády Áron levele Szilády Jánosnak, Halas, 1867. augusztus 23. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/125.

²¹ Szilády Áron levele Gyárfás Istvánhoz, Pest, 1865. december 16. in: BOGNÁR Zoltán: *Szilády Áron kiadatlan leveleiből*, Kecskemét, Cumania Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, 1979, 201.

Ellenem is mondott egy pár czáfolat formát, de egyiket nem hallottam [...] Majd elolvasom újságban.”²²

Szász egy az országgyűlés idején, 1865-ben íródott levelében Török Pálhoz és Sziládyhoz való viszonyára egyaránt érzékletes utalást tett:

„Török! Tennap, Domokossal [testvére Szász Domokos, későbbi erdélyi református püspök – a szerző] együtt odavoltunk hiva ebédre. Ott volt a négy püspök mind. Ott volt Sz. Áron is; s nagyon jól voltunk Törökkel; *a hogy t.i. szoktunk.* [kiemelés a szerzőtől] – Áron különben komor természetét leszámítva, nem látszik rossz embernek; meg vagyok vele, persze minden mélyebb közeledés nélkül.”²³

Nézeteik az egyházi közéletéről valószínűleg nem álltak igazán messze egymástól. Mindketten konventi tagok, egyházkerületi egyházi tanácsbírák (Szász 1865-től, Szilády 1867-től) voltak, 1876-ban Szászt rendes konventi tagnak, Sziládyt pedig póttagnak választották. Számos kerületi bizottságban együtt dolgoztak (például az államsegély kiosztására kirendelt bizottságban 1869-ben, vagy az egyetemes tanügyi bizottságban). Ezekon a fórumokon is közelről figyelhették egymást, illetve sok esetben együtt dolgoztak.

Volt azonban egy biztos közös pont, ugyanis Török Pált és egyházpolitikáját mindketten ellenérzéssel szemlélték, és ebben valószínűleg mindvégig egyet is értettek. Áron apja, Szilády László jó viszonyt ápolt Török Pállal, egy időben tanultak a Debreceni Református Kollégiumban, Török Pál 1825-től, Szilády László pedig 1827-től volt ott diák. Leveleik stílusa közelebbi barátságról tanúskodik, amiben nyilván elsősorban az játszott szerepet, hogy diákkoruk óta ismerték egymást. Szilády később gyakran kérte Töröktől fiai támogatását is.²⁴

Apja és Török jó kapcsolata ellenére Szilády Áron a „Török-ellenes” táborhoz tartozott. Kovács Albert teológiai tanár Sziládyról így nyilatkozott: Török „Nem

²² Szász Károly levele feleségéhez, Bibó Antóniához, Pest, 1866. december 5. Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény (továbbiakban AJKMGy), Irodalomtörténeti Gyűjtemény, Szász Károly levelei Bibó Antóniához, 79.2.109.

²³ Szász Károly Bibó Antóniának, Pest, 1865. XII. 16 AJKMGy 79.2.14.

²⁴ „Most a legnagyobb baráti szívességre kérek föl, bármennyi legyen is dolgod teljesítését kéremnek ne halaszad pillanatra se. [...] Hejh! mintha előérzetem sugta volna, hogy egykor ez fog történni!!! [...] De miről beszélek hát? A n.m. helytartóság a jászkún főkapitányi hivatalhoz, s ez az illetőhöz küldötte a rendeletet, hol történetesen azt megpillanthatták pár jóakaróim, miszerint Áron fiam már haza felé utban lévén bizonyos nevezett helyre ért a határszélen, s néhány nap alatt itthon lesz, halason. Ez iratban a fiú »politisch vergächting«-nek mondatik. Ebből látod a bajt. Ez egy okkal több arra, hogy a fiút hozzám haza ne bocsássam, nehogy é is conpromittalva legyek miatta vagy általa. Téged arra kérek hivasd a fiút tüstént magadhoz; s komolyan intsd minden éretlen örvöngéssel – ha ilyenbe esve volna – fölhagyni, hibáját jóvá tenni, s magát csendesen fedtelenül viselni. Szeretném ha valahol segédlelkészül elhelyeztethetnék, most félek hogy Pesten léte rá nem lesz üdvös [...] Áronnak valami állomás azért is szükséges volna, hogy úgy ne tűné fel mint foglalkozás nélküli egyén, kit koránál fogva ezen ürügy alatt könnyen felöltöztethetnek.” Szilády László levele Török Pálhoz, Halas, 1859. május 18. Ráday Levéltár, C/93 Török Pál levelezése, 1718.

[...] szivelhette a lomha, sunyi fiatal embereket. Sziládi Áront, ki őt kiméletlenül és igazságtalanul, de férfiasan támadta a gyűléseken, bár nem szerette, sőt gyűlölte, de többre becsülte a gyűlésterem minden sunynyogó farizeusánál.”²⁵

1874-ben az egyházkerületi gyűlésen néhányan megtámadták Török Pál püspököt, Kovács Albert és Ballagi Mór teológiai professzorokat, köztük volt Szilády Áron is. Török ellen – ahogy Kovács fogalmazott visszaemlékezésében – a „Kraval azért keletkezett, mert a teológiai intézet számadásait 20 év alatt soha nem mutatta be a közgyűlésnek”, a két teológiai tanár ellen pedig azért léptek fel, mert úgy ítélték, hogy minden gyakorlati tapasztalat nélkül tanítják a teológiát.²⁶ Bár Török is és a professzorok is tisztázták magukat, az egyházkerületi gyűlés pedig ejtette a vádakát, Török és Szilády (illetve Kovács Albert) között a későbbiekben sem javult a viszony.²⁷ Kovács Albert a már említett visszaemlékezésében Török Pál fő ellenségeiként Sziládyt és Szász Károlyt aposztrofálta, miután ők ketten, mint írta „az öregnek gyengeségére számítva, utolsó éveiben kiméletlen támadásokat intéztek ellene a gyűléseken”.²⁸ Kovács – Török elkötelezett híve – szerint egyébként sokan azért nem kedvelték a püspököt, mert „[...] a soha nem lankadó és határtalan tevékenység volt egyéniségének és egész jellemének központja; s a nyilvános élet haszontalan statisztáit senki úgy nem utálta, mint ő. E vonásáért a kálvinista egyházban, a hol mindent bizottságok és testületek intéznek és semmit se egyének: sokan nevezték őt zsarnoknak, hierarchának, monarchának; [...]”²⁹ Ez utóbbi nézetet Szász is és Szilády is osztotta.

A BARÁTI VISZONY KIBONTAKOZÁSA

Az eddigiekből jól látszik, hogy az 1860-as, 70-es években Szász Károly és Szilády Áron kapcsolata nem volt még felhőtlennek mondható. A halasi lelkészválasztás és a politikai nézetkülönbségek mellett, úgy gondolom, különböző személyiségük is szerepet játszhatott, és ez elsősorban Sziládyt ragadtatta sokszor éles és erős megnyilatkozásokra Szásszal szemben. Ellenszenvvel figyelte és gátlástalannak tartotta Szász karrierépítési törekvéseit, valószínűleg ő egészen más stratégiá(k)ban gondolkodott, illetve némi frusztrációt is érezhetett Szász magabiztosságával szemben. A kultúrpolitikáról, az oktatásügyről azonban hasonlóan gondolkodtak, emellett mindketten szorosan Arany, Gyulai és Csengery köréhez tartoztak, illetve valószínűleg fokozatosan kiderülhetett vagy egyértelművé válhatott az is, hogy az egyházzal kapcsolatban ugyanazokon az elvi alapokon állnak.

Szász Károly 1867-től kezdve a kultuszminisztériumban dolgozott, először Eötvös József meghívására ő lett a „nem katolikus ügyek” intézője, 1872-től

²⁵ Kovács Albert: *Vissza-emlékezéseim*, 1900, 14. Ráday Gyűjtemény Kézirattára, K. 1.685,

²⁶ Kovács: *Vissza-emlékezéseim*, 33.

²⁷ Kovács Albert, Szász Károly és Szilády ellenséges viszonya legszembetűnőbbé az 1884-es püspökválasztás idején vált, amikor Kovács minden eszközzel az egyik ellenjelöltet, Baksay Sándort támogatta.

²⁸ Kovács: *Vissza-emlékezéseim*, 17.

²⁹ Uo., 11.

pedig Trefort Ágoston mellett lett osztálytanácsos. Közben néhány évig tanfelügyelőként működött. A halasi papválasztás után Szilády nemcsak távol lakott a fővárostól, hanem a lelkészi feladatok mellett anyja és testvérei eltartásának, illetve az apja által felvirágoztatott gazdaságnak gondja is rászakadt. Ezt csak az enyhítette, hogy 1878-ig – amikor elvesztette a választást az ellenzéki jelölttel, Mocsáry Lajossal szemben – parlamenti képviselőként sok időt tölthetett Pesten. Tudományos érdeklődése időközben változott, és egyre inkább a régi magyar irodalom és az irodalomtörténet felé fordult. 1876-os akadémiai székfoglalója témájául Temesvári Pelbárt életét és munkásságát választotta. A székfoglalóról szóló beszámolójában Szászról már egészen más hangnemben írt testvérének, mint korábbi tudósításaiban.

„Sikerére nézve semmi panaszom nem lehet. [...] Mindenkinek tetszett, némely ember majdnem extázisba esett. A többi közt jelen volt Horváth [Mihály], Ipolyi [Arnold], Rómer [Flóris], Tárkányi [Béla], Fraknoi [Vilmos], s ők voltak a leglelkesebb gratulánsok, Ballagi [Aladár] bukfcencet szeretett volna örömben hányni, Szász [Károly] kezdte a tapsot s utána a többi. Gyulai a [Budapesti] Szemlében első helyen akarná kiadni temérdek latin citátumaival együtt, amire, nem tudom, mit mondanának az előfizetői. Egyszerre divatba jöttem Pelbártozzal együtt.”³⁰

A politikában is közeledtek álláspontjaik, 1875 után egyértelműen Tisza Kálmán politikáját támogatták mindketten. Szilády Tisza balközép pártjában foglalt helyet, 1878-ban pedig a halasi Szabadelvű Párt elnöke lett. 1878 igazi fordulatot hozhatott a két férfi kapcsolatában, az addigi inkább ellenséges viszonyt egyre inkább felváltotta az egymás iránti szimpátia, majd barátság és támogatás. Szilády 1878-ban, az ellenzék győzelmével záródó halasi választás után így nyilatkozott Szászról: „Szász K. is itthon van és volt már szavazáskor, rám is szavazott, dühös volt, sírt is midőn buktunk. [...] Sokkal másképpen vagyunk, mint ezelőtt voltunk s úgy látszik, hogy így is maradunk.”³¹ Nem sokkal később újból megerősítette, hogy „Szásszal egészen jól s bizalmasan vagyunk”.³²

Az Akadémia, illetve a Kisfaludy Társaság tagjaiként is együtt őrködtek és ügyködtek annak érdekében, hogy például a tagválasztásoknál azok az – elsősorban református – jelöltek kerüljenek be, akik Gyulai Pál – Csengery Antal kör támogatását élvezték.

„Szerdán van a Kisfaludy Társaság tagválasztása – egy költő, egy szépíró [...] A költői helyre mi, kik összetartunk, Fiókot³³ óhajtjuk, de alig lesz keresztül

³⁰ Bognár: *Szilády Áron*, 62.

³¹ Szilády Áron levele Szilády Jánoshoz, Halas, 1878. augusztus 13. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/143.

³² Szilády Áron levele Szilády Jánoshoz, Halas, 1878. október 14. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4448/144.

³³ Fiók Károly, műfordító, orientalista, a budapesti református gimnázium tanára.

vihető. Az ellenkező rész megoszlik Benedek [Elek] és Kiss József³⁴ között. Benedeket még csak el fogadhatnók s ha Fiók nem sikerül inkább szavaznánk Benedekre, csak hogy Kiss Józsi ne kapjon többséget. Ez a magát felfúj s a zsidók által istenített zsidó, kiállhatatlan ember a ki évek óta gyalázza a Kisfaludy Társaságot: az ne jöjjön közénk! [...]. Mindezekből láthatod hogy ez heves, de fontos szavazás lesz. Gyulai magára vállalta hogy Lévayt [József] is becizálja – rám pedig téged s Baksayt bizták...”³⁵

1880-ban megalakult az Akadémia irodalomtörténeti bizottsága, amikor is tovább erősítette a kör pozícióját, hogy elnöknek Szász Károlyt, előadónak pedig Szilády Áront választották.

Halas ügyei mindkettőjüket közelről érintették, és nemcsak a szabadelvű párt érdekében működtek együtt, hanem az oktatás, az iskolák színvonalának emelése is közös szívügyük volt. Szilády 15 évig pereskedett az apja által alapított iskolai alapítvány miatt, ez volt a nevezetes „Páka ügy”. Az alapítványellenesek gazdasági megfontolásai és a város egyes érdekcsoportjai között meglévő ellentétek – amelyek elsősorban politikai nézetkülönbségekből, pártállásból fakadtak – keveredtek az ügyben. Az ellenségeskedés az új gimnázium építése idején ismét fellángolt, ez ismét megosztotta a halasi társadalmat. Hosszú és nehéz küzdelem volt, amíg Szilády terve, egy korszerű, modern iskolaépület, megvalósulhatott. Másik álma már nem vált valóra, ugyanis szeretett volna egy olyan tudós tanári kart összeállítani, amilyennel az 1850-es években a nagykőrösi gimnázium dicsekedhetett, erre azonban a század utolsó évtizedében, egy olyan vidéki városban, mint Halas, már nem volt esélye.

A halasi ügyekben, pereskedésekben mindvégig támaszkodhatott Szász Károlyra – aki töretlenül kiállt mellette –, illetve kapcsolati hálójára.

Szásznak oroszlánrésze volt abban, hogy pártfogókra találtak, például Tisza Kálmán, vagy Lukács László pénzügyminiszter, Szapáry Gyula miniszterelnök, illetve különböző magas pozíciójú minisztériumi tisztviselők személyében.

PÜSPÖK- ÉS FŐJEGYZŐVÁLASZTÁS

Török Pál halála után, 1884-ben a dunamelléki püspökválasztási kampányban a három jelölt – Filó Lajos, Baksay Sándor és Szász Károly közül Szilády jó barátja, ebben az időben már igazi „harcostársa”, Szász Károly mellett kampányolt.³⁶ Elsősorban cikkekkkel és főként sűrű levelezéssel segítette jelöltjét. Vidéki paptársainak rendszeresen írt Szász érdekében, illetve információkat gyűjtött tőlük a helyi szavazásokról. Szász a választás véghajrájában levélben is megköszönte ezeket az erőfeszítéseket:

³⁴ Kiss József költő, szerkesztő, a Petőfi Társaság tagja.

³⁵ Szász Károly levele Szilády Áronhoz. Budapest, d.n. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4447/93.

³⁶ A püspökválasztásról részletesen: SÁRAI SZABÓ Katalin: Szász Károly püspökké választása, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2021*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2022, 127–153.

„Ne múlték el az év anélkül, hogy megköszönjem neked azt a miért köszönetet nem vársz, de én örökre adósod vagyok; kimondhatatlan fáradozásaidat püspökké választásom ügyében. Te tudod, hogy én ma is azt kívánom, múlték el tőlem e pohár, de éretted még én is sajnálnám ha úgy lenne. Hidd meg, csak érted, hogy a rossz érzéstől meg kímélve légy, szinte kívánnám – hogy meg legyen. De akár lesz akár nem lesz – a mit te e dologban tettél, fáradtál: az nekem becsesebb mind a többinél. Isten áldjon meg érette.”³⁷

A győzelem után, az újdonsült püspök azokkal az egyháziakkal és világiakkal kívánta körbevenni magát, akiket bizalmasainak tekintett, akik a választások során őt támogatták, akik szintén szakítani kívántak a korábbi, Török Pál idején bevett egyházi gyakorlattal és működéssel. Nyilvánvalóan ebben látta püspöksége eredményességének garanciáját. Így Lónyay Menyhért főgondnok halála után azon fáradozott, hogy Tisza Lajost – az őt támogató Tisza Kálmán öccsét – válasszák meg főgondnoknak, és főjegyzőnek pedig – már csak viszonzásképpen is – Szilády Áront. Sziládynak megfogalmazta egy levélben korábbi averzióit, illetve beszámolt afeletti örömről is, hogy a legfontosabb pozíciókba sikerült a hozzá közel állókat megválasztatni.

„Ma van az első jó napom, mióta püspök vagyok. Most már meg vagyok nyugodva. De most is szédülök, ha vissza gondolok arra, mit tettetek volt ti velem s hogy volt vas a fejem, nem tudhatva a jövőt, hogy azt elvállaltam. Főgondnok Lónyai, főjegyző Filó; középük állítottatok. Most már másképp van. Tisza Lajos főgondnok, te főjegyző, Sipos Pali az esperesem; így már csak megélek.”³⁸

A főgondnokságra Szilády mellett a másik jelölt (ismét) Baksay Sándor volt, illetve felmerült Papp Károlynak, Török Pál egyik vejének, a Kálvin téri másodlelkésznek a neve is. Miután Papp látta, hogy nem lesz igazán támogatottsága (főleg a püspök, egyben Kálvin téri lelkész kollégája részéről), maga lépett vissza a jelöltségtől.

A főjegyzőválasztás kapcsán ismét előkerült a centralizálás, a főváros túlsúlyának kérdése; a püspökválasztáskor is ezek voltak a leggyakrabban hangoztatott, Szász Károly személyével szembeni ellenérvek. Ebben az esetben azonban éppen Szilády melletti argumentumként szerepeltek. A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok* hasábjain egy magát Rusticusnak megnevező szerző ugyanis szóba hozta, hogy az egyházkerület legfontosabb posztjain a fővárosiak osztoznak, ez a túlsúly pedig a vidéki egyházak érdekképviselésének háttérbe szorításához vezethet.

„Tisztelt szerkesztő ur! Mi a dunamelléki egyházkerület távoli szélein élők nagy örömmel, tisztelettel, sőt büszkeséggel tekintünk kerületünk központjára, Budapestre, mely ez idő szerint – míg a kerület mást nem határoz, – gyűléseink

³⁷ Szász Károly Szilády Áronhoz, Budapest, 1883. XII. 31. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4446/19.

³⁸ Szász Károly Szilády Áronhoz, Budapest, 1884. III/3. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4446/60.

rendes helye, theologiai főiskolánk széke s egyházkerületi kormányzatunknak is, mint püspökünk egyháza, középpontja. Örömmel járulunk hozzá, hogy kerületünk világi elnöke, a főgondnok is a budapesti egyház főgondnoka legyen; ugy az elnökség együtt, egymás mellett lesz s kerületünk kormányzatában nem csak a gyűlések idején lesz meg az egyöntetűség, s a két elnöknek oly üdvös kölcsönös támogatása. De azt hisszük, ennyi elég is volna a központosításból. Azt azért csak esetlegnek vesszük, s mint olyat fogadjuk el, hogy most – egyházkerületünk világi fő és aljegyzője szintén a pesti presbyterium tagjai; mind a három egyházi aljegyzőnk szintén központiak, a theologia érdekes tanárai, egyikük a pesti presbyteriumnak is jegyzője. Így most e percben az egyházkerület egész igazgatása és büroja a központban van.³⁹

A cikkíró örömmel üdvözölte a két főjegyzőjelöltet, akik mindketten vidéki lelkesek voltak, és ezért bármelyikük megválasztása esetén enyhülni látszott a pesti hegemonia. Az akkor még ringben lévő Papp Károlyt pedig éppen emiatt nem tartotta megfelelő aspiránsnak.

Kovács Albert *Urbanus* néven válaszolt a cikkekre, és azt a – szintén a püspökválasztás idején is felmerülő – érvelést kritizálta, miszerint Szilády és Baksay azért megfelelőek a posztra, mert mindketten tudósok és közismertek, ami Papp Károlyról nem volt elmondható. Kovács ezzel szemben arra helyezte volna inkább a súlyt, hogy az illető hogy szolgál lelkészként, mely képességei teszik lehetővé, hogy jó pap, jó „egyházkormányférfiú” legyen. Sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy ezek a szempontok egyre inkább háttérbe szorultak a különböző választások során.⁴⁰ Egyébként hozzá tartozik az egész képhez az is, hogy Kovács a püspökválasztás idején Baksayt – többek között – éppen közismertségével, illetve „tudóságával” reklámozta.

A főjegyzőválasztásban Szász Károly ugyanúgy aktívan részt vett, mint korábban Szilády Áron barátja a püspökválasztási kampányban.

„Most már megvallom neked azt is, hogy a főjegyzőség dolgában ide-oda, nem sokfelé s nem feleslegesen, írtam néhány levelet; ne neheztelj érte, vigyáztam hogy téged ne compromittáljalak. [...]. Hiszem hogy ezek némelyike nem volt felesleges. Annyit írtam, hogy saját személyem iránti bizalom jelének venném, ha te minnél tekintélyesb többséggel választatnál, mert, hogy általában megválasztatol az már is biztosítva van.”⁴¹

Sziládyt végül megválasztották, 1885-től ő foglalhatta el a főjegyzői széket. Abban, hogy az ellenjelöltek valójában nem léptek fel igazán határozottan, sőt inkább visszaléptek, közrejátszott az is, hogy az egyházi közvélemény röviddel a püspökválasztás után tartott attól, hogy megismétlődik az 1884-es kampány, ami valójában egyik tábornak sem állt érdekében. Szilády pedig beváltotta ígéretét,

³⁹ RUSTICUS: Központ és kerület, *PEIL* 27(1884/52), 1671–1672.

⁴⁰ URBANUS: Válasz Rusticus Urnak, *PEIL* 28(1885/1), 16–17.

⁴¹ Szász Károly Szilády Áronhoz, Budapest, 1884. XII. 17. Akadémiai Kézirattár, Ms 4446/50.

melyet győzelme után Szásznak tett, elkötelezetten mellette állt és együttműködött vele egész püspöksége alatt, 1903-ig. Ahogy megfogalmazta egy levelében: „[...] engem, arra kérlek, tekints olyannak, a ki mindig mindarra kész, a mit te jónak gondolsz.”⁴²

ÖSSZEGZÉS

Szász Károly és Szilády Áron kapcsolatának vázlatos elemzése is jól mutatja, hogy 1867 után a különböző társadalmi mezők – mint a tudományos, politikai, hivatalnoki, illetve az egyházi mező – professzionalizálódó szereplőinek bonyolult összefüggésrendszerben kellett az egyes területek különböző lehetőségeit, érdekeit egyeztetniük. Az új elit tagjainak a modern hatalmi struktúrák, az egyéni stratégiák, összefonódások, kapcsolati buktatók szövevényes hálójában kellett működniük, és ehhez elengedhetetlenek voltak az olyan szövetségek, mint amilyen Szász Károlyé és Szilády Ároné is volt. Személyiségükben, egyéni ambícióikban sok szempontból különböztek, de kezdeti ellenszenvük ellenére együttműködésük nagyon hatékonynak és kölcsönösen előnyösnek bizonyult, ugyanis ennek alapját a lényeges kérdésekben azonos álláspontjuk, az egymást átfedő vagy kiegészítő kapcsolati tőkéjük, társadalmi presztízsük és státuszuk biztosította.

⁴² Szilády Áron levele Szász Károlyhoz, Halas, 1885. március 5. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár. Szilády Áron levelei Szász Károlyhoz, 54. sz. levél.

ABSTRACT

Katalin Sárai Szabó: At First Rivals, then Allies and Friends. The Relationship between Károly Szász and Áron Szilády

In this paper, the relationship between Károly Szász (1829–1905), a Calvinist minister, poet, literary translator and bishop of the Transdanubian Reformed Church District and Áron Szilády (1837–1922), a Calvinist minister, orientalist, literary and church historian and chief notary of the Transdanubian Reformed Church District will be examined. Tracing the relationship of these two men of letters will contribute to the analysis of the complex web of different ecclesiastical and cultural power structures and pressure groups of the 19 century.

The initial antipathy, which had become evident, for example, during the pastor election in Kiskunhalas in 1863, later turned into strong sympathy and eventually into close cooperation. Szilády could count on Károly Szász and his network in the struggles inside and outside the congregation, and likewise, Szilády was one of Szász' real supporters in the bishop election in 1884.

Even a sketchy analysis of their relationship will show, that after 1867, the actors of the various social fields (e.g., academic, political, administrative and ecclesiastical) getting more professional had to conciliate the different possibilities and interests in a complicated context. The members of the new elite had to operate in the tangled web of modern power structures, individual strategies, entanglements, and relationship pitfalls, and in this difficult transitional period, alliances such as those of Károly Szász and Áron Szilády were essential for the members of the new elite.

***

Keywords: Károly Szász, Áron Szilády, intellectual, connection network, 19. Century History of the Reformed Church in Hungary